

Mgr Katarzyna Kraczoń

Instytut Nauk o Kulturze UMCS

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Semiotyka gestów rytualnych w polskiej obrzędowości rodzinnej i dorocznej

(praca napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jana Adamowskiego)

Gesty rytualne są istotnym elementem struktury obrzędowej, realizują wiele funkcji kulturowych i społecznych, a przede wszystkim są znakami o bogatych sensach symbolicznych. Dotychczas nie podjęto prób systematycznego i synkretycznego opracowania zachowań obrzędowych, dlatego ważne jest ich udokumentowanie i interpretacja ze względu na szybko postępujący proces zanikania wielu gestów obrzędowych, a tym samym tradycyjnej kultury ludowej i wszelkich jej form.

Celem niniejszej rozprawy z jednej strony jest ukazanie, w jaki sposób gesty współtworzą semantykę obrzędu i jakie pełnią funkcje, z drugiej zaś eksplikacja wybranych (kulturowo najistotniejszych) gestów rytualnych. Szczegółowej analizie poddano jedenaście gestów najbardziej utrwalonych kulturowo, powszechnie obecnych w polskiej obrzędowości rodzinnej i dorocznej. Podstawę materiałową pracy stanowi dokumentacja ogólnopolska, na którą integralnie składają się następujące źródła: publikowane materiały etnograficzne (monografie regionalne, teksty folkloru oraz dane słownikowe), wywiady terenowe oraz źródła filmowe i fotograficzne.

W pracy zastosowano metodę semiotyczną, która pozwala w sposób całościowy – zarówno strukturalny, jak i procesualny – ująć obrzędowe zachowania, a tym samym wskazać ich utrwalone znaczenia symboliczne. Zaproponowany model opisu gestu rytualnego wyznaczają trzy płaszczyzny analizy semiotycznej: syntaktyczna, semantyczna i pragmatyczna.

Rozprawa została podzielona na dwie części: teoretyczną i analityczną. Część teoretyczna składa się z trzech rozdziałów poświęconych kolejno historii badań nad gestami, założeniom metodologicznym oraz semiotycznemu modelowi opisu gestu rytualnego. Zasadniczą część rozprawy stanowi rozdział czwarty, zawierający

eksplikacje wybranych gestów rytualnych wpisanych w model semiotyczny opisu gestu rytualnego. Analizie poddanych zostało jedenaście najczęściej powielanych i najbardziej utrwalonych gestów rytualnych obecnych w polskich obrzędach rodzinnych i dorocznych: całowanie, kreślenie krzyża, kropienie, niszczenie, obdarowywanie/dzielenie się czymś/czegoś, obmywanie, obsypywanie, okrażanie, podskakiwanie/podrzucanie, uderzanie, wkładanie czegoś gdzieś/w coś/za coś.

Rozdział piąty – *Gest rytualny a obrzęd przejścia* – jest próbą ukazania, w jaki sposób konkretne gesty rytualne funkcjonują w strukturze obrzędu przejścia. Analizie poddano gesty towarzyszące przygotowywaniu i spożywaniu weselnego *korowaja*.

Przeprowadzona eksplikacja prowadzi do sformułowania kilku zasadniczych wniosków.

Po pierwsze, gest rytualny jako integralny element tekstowej struktury obrzędowej można potraktować i opisywać jako tekst kultury stanowiący wyznacznik kulturowej i religijnej tożsamości grupy społecznej, będący ważnym przekazem przenoszonym w pamięci zbiorowej oraz mediującym między przeszłością a przyszłością.

Po drugie, czynności rytualne są głęboko symboliczne, przy czym ich sens uwidacznia się zawsze w relacji do innych znaków i zawsze w odniesieniu do konkretnego kontekstu, ponieważ gesty (a zwłaszcza gesty rytualne) nie istnieją poza kontekstem i nigdy nie są autonomiczne.

I po trzecie, zachowania obrzędowe pełnią wiele funkcji kulturowych i społecznych. Wśród najczęściej realizowanych funkcji kulturowych należy wskazać: apotropaiczną, płodnościową oraz agrarno-wegetacyjną, co świadczy o tym, że w hierarchii chłopskich wartości ochrona człowieka i całego jego otoczenia stanowi dobro najwyższe i najczęściej eksponowane. Równie ważna jest płodność ludzi, zwierząt i roślin jako konieczny warunek przedłużania życia oraz nieustannie obecne odnoszenie się do *sacrum* (sakralizacja czasu, przestrzeni, człowieka i jego najbliższego otoczenia). Eksponowane miejsce w codziennej egzystencji tradycyjnej społeczności zajmowała także troska o przyszłość, stąd powszechność zachowań o charakterze wróżebnym. Niemniej ważna jest także funkcja ludyczna rytualnych zachowań, która zwłaszcza we współczesnych obrzędach staje się funkcją dominującą. W bardziej szczegółowych kontekstach pojawia się funkcja oczyszczająca, zalotna czy pokutna. Niemniej ważny jest aspekt społeczny

obrzędowej komunikacji gestycznej. Tu na plan pierwszy wysuwają się funkcje inicjacyjna i performatywna – gesty sygnalizują momenty przejścia i powodują zmiany o charakterze społeczno-obyczajowym. Funkcje społeczne podkreślają też rolę gestów rytualnych w budowaniu i podtrzymywaniu więzi międzyludzkich.

Analiza zebranego materiału w kontekście historyczno-kulturowym pokazuje podobieństwo treści i znaczeń symbolicznych zachowań obrzędowych, które tak naprawdę realizują wspólny sens obrzędów – sygnalizują moment przejścia, burzą stary porządek i stwarzają świat na nowo, chronią oraz uświęcają człowieka i wszystko to, co go otacza zarówno w skali mikro-, jak i makrokosmosu.

Założenia metodologiczne niniejszej rozprawy sytuują gesty rytualne na pograniczu dwóch dyscyplin naukowych współczesnej humanistyki: semiotyki i antropologii kulturowej. Połączenie tych tradycji badawczych pozwoliło ukazać możliwie pełny obraz kulturowy poszczególnych gestów rytualnych i zbudować semiotyczny model ich opisu.

Kataryna Krausová

Lublin, 28 maja 2022 r.